

Egy Amade László leveleiből összeállított leveleskönyv filológiai vonatkozásai

PÓTI CSILLA

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Fol. Hung 1207. jelzetű kötete két egybekötött füzetből áll, amely Amade László 38 befejezett és egy befejezetlen levelét tartalmazza. A füzetek 2° nagyságúak (360x320 mm), egybemásolójuk írás közben az oldalakat maga keretezte a külső lapszéltől számított 21–24 mm-t mérve. A két füzetet utólag az OSZK-ban foliálták, az első terjedelme – a belső címlapot is beleértve – 1–22. f., a 22. f. már üres. Az 1. f. rectóján utólag adott cím szerepel: "Hungaricarum Literaru[m] Misilliu[m] [!] Copiae Ternio 2dus: Ladislai Amadeanae et aliae pro Stylo". A 21. f. jobb alsó széle hiányzik. A második füzetnél a levelek számozását újrakezdtek (1–36. f.). A második füzet 1. f.-ján nincs cím, a címadás és egybekötés tehát egyidejű lehetett. Ez az 1. f. teljesen üres, a szöveg a 2. f. rectóján kezdődik. Az utolsó teleírt levél a 21., a 22. f. rectóján még be van keretezve, de a másoló már csak három szót írt rá. A 23–35. f. üres, a 36. f. versóján a következő olvasható: "Epistolae I[llustrissimi] D[omini] L[iberi] B[aronis] Ladislai Amadé Notatu dignae."

A levelek formája a missilisekét követi: megtalálható bennük a megszólítás, az elkülönített záróformula, a dátum – ha időnként csupán jelzésszerűen is – és az aláírás. Sorban egymás után másolták őket, csak a tulajdonképpeni levéltestre ügyelve, a címzést és az esetleges melléleteket már elhagyva. A bemásolt levelek mindegyikének a formuláskönyvekre emlékeztető címe van. Annak megjelölése, hogy a levelek eredetileg kihez íródtak, elmaradt, de a bennük lévő adatok egyértelművé teszik, hogy a költő unokaöccse, Amade Tádé, illetve anyja, Amade Péterné Somogyi Erzse volt a címzettjük. A levelek magyar nyelvűek, megszólításuk, záró formulájuk és egyéb formai kellékeik igen hasonlítanak egymáshoz, csak a második füzet 8., 12., 15. és 19. levelének megszólítása és záró formulája latin.

Mindkét füzet ugyanazon kéz írása; a másoló formai tekintetben mindkettőnél ugyanazokat a szabályokat követte. Mindkettőben vannak mind Amade Tádéhoz, mind Amade Péternéhez írt levelek. Formuláskönyvekre emlékeztető címük alapján sem alkotnak a levelek olyan csoportokat, melyek két füzetre való tagolásukat megmagyaráznák. Így az egybekötést jogosnak érezzük, bár a másoló az egybetartozásra tételesen, szavakkal nem utalt. Szintén nem utalt a füzetek sorrendiségére

sem; még azzal sem, hogy a leveleket időrendben másolta volna. Az egybekötéskor a füzetek közül a teleírtat kötötték tehát logikusan előre, s utána a csak éppen félig betett. Nem lehetetlen azonban, hogy több ilyen füzet is létezett, és valószínű, hogy a másolónak még volt átírandó anyaga, hiszen munkáját egy levél közepén szakította félbe. A két füzet tehát a formai jegyeket tekintve megegyezik, tartalmilag pedig megfogható különbségtevésre lehetőséget adó szempont nem mutatkozik: a kettőt, bár befejezetlennek, s esetleg nem is teljesnek, de egységesnek kell tekintetnünk.

A két füzet terminológiai besorolása, ezáltal a magyar nyelvű levélírás XVIII. századi történetében s a levélteoretikai irodalomban elfoglalt helyének meghatározása részletesebb vizsgálatot igényel. Ennek a vizsgálatnak a filológiai szempontok csak egy részét képezhetik. Szükséges az egyes leveleket tartalmilag és stilisztikailag is elemezni, s elengedhetetlen az egyes levelek, valamint az egész munka más egykorú, hasonló tárgyú írásokkal való összevetése.

Jelenlegi vizsgálódásunknak az a célja, hogy megállapítsuk, honnan származnak a két füzetbe került levelek, mennyiben különböznek az eredeti missillistól. Erre csak néhány esetben van mód az eredeti missilisekkel való összevetés révén, más leveleknél meg kell elégednünk egyéb másolatokkal való összehasonlítással, – melyből azonban időnként a missilis szövegsajátosságai is rekonstruálhatók, – s bizonyos esetekben a legtöbb levélnél más szövegváltozatot nem ismervén, a füzetekben előforduló szöveg sajátosságai, hibái, javításai alapján vonhatunk le bizonyos következtetéseket.

A vizsgálat eredményeként minősíthető a másolat szövege: mennyire pontos, milyen arányban tartalmaz elírásokat, téves értelmezésen alapuló hibákat, a dolgok nem ismeréséből fakadó, értelemzavaró vétségeket, illetve tudatos javításokat? A másolat minősége utal a másoló személyére is. Megállapítható lesz, hogy Amade László saját kezű kópiájával van-e dolgunk, s ha nem, a szöveg leírója mennyire ismerte őt és családját, a család ügyeit, mennyire volt járatos egyes bonyolult személyi viszonyaikban, mennyire ismerte és fogadta el Amade levélstílusát? Szükséges megállapítani – amennyire ez lehetséges lesz –, milyen kapcsolatban állt a két füzet Amade László személyével, természetesen azon túl, hogy az ő leveleiből állították össze: ha nem Amade kezétől származik a másolat, milyen szerepe volt annak keletkezésében, a keletkezéstörténet milyen mozzanatai rekonstruálhatók filológiai szempontok figyelembevételével?

A leveleskönyv levelei címük, címzettjük, dátumuk és kezdő soruk szerint:

1. füzet

1. "Neve Napjára valo Üdvözlés!" /f.2r/

[Amade László Amade Tádénak]

"Posony: etc."

"Szabad légyen nekem is ..."

2. "Szánokodo Váloslás Attyafia Hálálán!" /f.2v-3r/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Sz: György etc:"
 "Siralmassan bocsáytott..."
3. "Nehesztelő Levél!" /f.3r-4r/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Iszka Sz: György etc:"
 "Ambár megh vallom! ..."
4. "Haragos Levél!" /f.4v-5r/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Posony: etc:"
 "Szabad légyen mégh egyszer..."
5. "Nehesztelő levél." /f.5r-6r/
 [Amade László Amade Tádénak]
 [A jelzésszerű dátum is hiányzik.]
 "Szinten ezen Sz: Ünnepek..."
6. "Tudakozo Levél!" /f.6v/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Pousony [!] etc:"
 "Vettem ugyan tellyes tésztelettel..."
7. "Agyarkodo Level:" /f.7r-11r/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Iszka Sz: György: etc:"
 "Be tellyessedet Kegyelmeden..."
8. "Csudaló, es Egyszers mind Panaszolkodo Level" /f.11rv/
 [Amade László Amade Péternének]
 "Baár etc:"
 "Noha álmélkodásra méltó dolgok..."
9. "Nehesztelő Levél Válost nem Adás Véghet." /f.11v-12r/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Posony etc:"
 "Nem tudom mert érdemlettem..."
10. "Külömb Fele dolgokrul szolló Levél." /f.12rv/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Sz: György. etc:"
 "Valamint hogy: szánokodással..."
11. "Attyafiságos Végezés iránt Valo Levél:" /f.12v-13r/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "in T[rans] cinctu [?] Tyrnavia[m]"
 "Szerencsés megh terésén,..."

12. "Attyafiságos égérettel Tellyes Levél." /f.13v–14r/
[Amade László Amade Péternének]
"Baar etc."
"Elöttem mindenkor nagy tésztelettel..."
13. "Oktato Levél!" /f.14v–15r/
[Amade László Amade Tádénak]
"Posony! etc."
"almélkodva ertem..."
14. "Nyájoskodo Levél!" /f.15v–16v/
[Amade László Amade Tádénak]
"Posony etc."
"Ambár nem későn..."
15. "Ismitt Olyas Levél." /f.17rv/
[Amade László Amade Tádénak]
"Posony etc."
"Mosologhva olvastam..."
16. "Attyafiságos meg edgyezésrül Szolo Levél!" /f.17v–18r/
[Amade László Amade Tádénak]
"Báár 30: 9br[is] [1]753."
"Az Fölséges Udvari Magyar..."
17. "Panaszolkodo es Fájdalmas Level." /f.18v–19r/
[Amade László Amade Tádénak]
"Báár Ao: 1743. die 3. May!"
"Sensibilius longe est Vulnus..."
18. "Neheztelő Levél hogy Ertésere nem adgya edgyik Attyafi Másikának Há-
zosságh übeli Szándékját." 6f.19v–21r/
[Amade László Amade Tádénak]
"Báár 14: 9br[is] [1]749."
"Szerencsés megh érkezésén..."
19. "Betekség hét Jelentő Levél:" /f.21rv/
[Amade László Amade Tádénak]
"Sz: Gyorgy 1a Apr[ilis] 1749."
"Akár az Úr Istennek..."

2. füzet

1. "Haragos Levél!" /f.2r–4r/
[Amade László Amade Tádénak]
"Báár die 20 Juny 1750:"
"Ördökség az eppen!..."
2. "Attyafiságos Levél!" /f.4r–5r/
[Amade László Amade Péternének]
"Báár 1740: die 20: Juny"
"Mind Személyem udvarlásával..."

3. "Husvéthi Ünepek Üdvözlése!" /f.5v/
[Amade László Amade Péternének]
"Süll Anno 1745: Die etc."
"Nagyságodnak áházatos..."
4. "Korpázo Levél." /f.6r-7v/
[Amade László Amade Tádénak]
"Marthalteö [!] 2: 9br[is] 1751."
"Valoszló bötüit vagy..."
5. "Igen Haragos Levél!" /f.7v-8v/
[Amade László Amade Tádénak]
"Posony 20: 8br[is] 1750:"
"Csak látom en hogy..."
6. "Pörök iránt iratott Levél;" /f.9r-10v/
[Amade László Amade Péternének]
"Csüt [!] 27: Apr[ilis] 1744."
"Tegnapi rövid diversiomrul..."
7. "Marhák be hajtása iránt Szoló Levél!" /f.10v-11r/
[Amade László Amade Péternének]
"Báár 25: 9br[is] [1]743."
"Ollyan hir csöndüle..."
8. "Indiferens Levél!" /f.11v-12r/
[Amade László Amade Tádénak]
"Báár 18: Juny 1750."
"En mind vártam..."
9. "Haragos Level" /f.12rv/
[Amade László Amade Péternének]
"Baär [!] 15 Apr[ilis] [1]744."
"Noha ugy tetzik nekem..."
10. "Neheztelő Levél!" /f.13rv/
[Amade László Amade Tádénak]
"Báár 10. Aug[us]ti 1755."
"Valamennyi bötüit..."
11. "Levelek közlése iránt valo Level." /f.14rv/
[Amade László Amade Tádénak]
"Báár 12: July [1]755."
"Mindent porrá kerestem..."
12. "Pörös Dolgok iránt valo Level." /f.15rv/
[Amade László Amade Tádénak]
"Tyrnaviae 2a January [1]755."
"Az hidegh üdök miatt..."

13. "Üdvözles köszönet választya." /f.15v-16r/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Báár 3: July [1]755:"
 "Attyafiságos reflexióját..."
14. "Üdvözlő Levélre való Váloszt adás!" /f.16rv/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Báár 12 Apr[ilis] [1]755:"
 "Az menyi Toll: és Ször:..."
15. "Sokat Magába foglaló es Olvasásra Méltó Level." /f.16v-18v/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Posony 29: Apr[ilis] 1755:"
 "Valóban mint az Aprilis..."
16. "Adosság iránt való Level." /f.19r/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Báár 10: Apr[ilis] [1]755:"
 "Mékeppen tegnapi napon..."
17. "Ugyan adosság iránt való Level." /f.19v-20r/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Posony 12: Marty [1]755:"
 "Mivel már erő ér:..."
18. "Attyafiságos megh Edgyezésrül Szoló Levél." /f.20rv/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Báár 2: Xbr[is] 1[1]753."
 "Szénten hogy le szálók!..."
19. "Haragos s' Egyszersmind Panaszolkodo Level." /f.21rv/
 [Amade László Amade Tádénak]
 "Báár 4: Apr[ilis] [1]752."
 "Szénten az puskázo multságghbul..."
20. "Kastely csináltatásáru való level." /f.21v-22r/
 [Amade László Amade Tádénak]
 [A levél befejezetlen és dátumozatlan.]
 "Valamint Kld meghjövendölte..."

A kéziratot – számos más irattal együtt – Vértessy Jenő ismertette "Amade László kéziratai a Magyar Nemzeti Múzeumban" című cikkében,¹ abból az alkalmából, hogy 1899-ben Véghegy Dezső, Veszprém megyei alispán gyűjteményének részeként a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába jutott. A Véghegy-gyűjtemény Amade-iratai, melyek elsőként tették lehetővé, hogy Amade László élettörténete részleteiben is ismertté váljék, az Üchtritz-Amade család marcaltői levéltárából származtak. A verskéziratok, levelek, fogalmazványok, okiratok és vegyes természetű feljegyzések közül, melyeket Vértessy számba vett, csupán az irodalomtörténeti szempontból legértékesebb darabok – így az elemzendő leveleskönyv is – maradtak meg az OSZK Kézirattára birtokában, a többi az Országos Levél-

tárba került. Vértesy említett cikkében a Véghely-gyűjteményben szereplő verskéziratok és missilis levelek felsorolása után tért rá a leveleskönyv leírására. A füzeteket ekkor még nem köthették egybe, ő ugyanis még "két könyv"-et említett, "mikbe leveleit másolta a költő", a levelek címzettjeként a cikk szerzője Amade Tádét és Amade Péternét jelölte meg. Megjegyezte, hogy a levelek keltezése nem mindig teljes, s kiemelte, hogy "Amade minden levelének czimet" adott. Ezek után felsorolta az egyes füzetek tartalmát cím, dátum és címzett szerint.² Vértesy Jenő még ugyanebben az évben megjelent "Adatok Amade László életéhez" című közleményében³ 46 Amade-levelet közölt az említett gyűjteményből, közöttük a leveleskönyvből négyet. A közlésnél a levelek címzettjeit nem jelölte, az első két levélnél a leveleskönyvbeli címet lábjegyzetben közölte, a másik két levélnél – mivel a közlés alapját nem a leveleskönyvbeli szövegváltozat, hanem ezen levelek missilis változata képezte, – sem a címet nem jelölte, sem azt, hogy a leveleknek több szövegváltozata létezik. A közölt levelek a következők:

"Csudalo, es Egyszer s-mind Panaszolkodo Level"

(A leveleskönyv első füzete, 8. levél. f.11rv)

[Amade László Amade Péternének]

[A jelzésszerű dátumot elhagyva.]

"Noha álmétkodásra méltó dolgok..."⁴

"Igen Haragos Levél!"

(A leveleskönyv második füzete, 5. levél. f.7v–8v)

[Amade László Amade Tádénak]

"Pozsony, 20. 8-bris 1750."

"Csak látom én, hogy..."⁵

[Sokat Magába foglaló es Olvasásra Méltó Level.]

(A leveleskönyv második füzete, 15. levél. f.16v–18v)

[Amade László Amade Tádénak]

"Posonii 29 Apr. 1755."

"Valóban mint az áprilisi..."⁶

[Neheztelő Levél!]

(A leveleskönyv második füzete, 10. levél. f.13rv)

[Amade László Amade Tádénak]

"Baár 10. Aug. Ao. 1755."

"Valamenny bötüit..."⁷

Az Amade László leveleiből összeállított leveleskönyv első füzete bizonyos leveleinek ugyancsak kéziratos másolata megvan a székesfehérvári Püspöki Könyvtár Ms. 73. jelzetű kötetében. A kötet 4° nagyságú (235x175 mm), utólag, már a könyvtárban adott címe: "Különféle levelek", s bár 1–137. számozott lapjait valószínűleg ugyanaz a kéz másolta tele, a kötet formailag egyetlen: szabályszerűen bemásolt levelek váltakoznak apró levélrészletekkel sűrűn teleírtakkal. A paginálást utólag, már a könyvtárban végezték, s mivel a 3. és 4. pagina tévedésből kétszer

szerepelt, a sorrendben második ilyen jelölésű oldalakat 3/a-val, illetve 4/a-val jelölték. Így tehát p.3–4.=f.2rv; p.3/a–4/a=f.3rv. A kötetnek csak bizonyos részei hozhatók kapcsolatba az Amade családdal, illetve Amade Lászlóval. Annak a hat levélmásolatnak, melyeknek megszólítása, záróformulája, dátuma, illetve aláírása csupán jelzésszerű ugyan, tartalmi és stiláris jegyei teszik egyértelművé, hogy Amade László volt a szerzőjük.⁸ Az első levél még egy minden konkrétumtól megfosztott újévi üdvözlésre való válaszadás, ezt követi az elemzendő leveleskönyben is szereplő három levél:

1. [Amade László Amade Tádénak]

[A székesfehérvári kéziratban mindenféle dátummegjelölés nélkül.]

"Valamint hogy szánakodással..."⁹

Ez az általunk elemzendő leveleskönyv első füzeté 10. levele /f.12rv/, ott hiányos dátumozás van ("Sz: György: et:"), címe pedig: "Külömb Fele dolgokrul szolló Levél."

2. [Amade László Amade Tádénak]

[A székesfehérvári kéziratban mindenféle dátummegjelölés nélkül.]

"Akár az Ur Isten..."¹⁰

Ez az általunk elemzendő leveleskönyv első füzeté 19. levele /f.21rv/, ott dátuma: "Sz: Gyorgy 1a Apr. 1749.", címe pedig: "Betekség hét Jelentő Levél:".

3. [Amade László Amade Tádénak]

"24 Jan[uar]i] 1749:"

"Ambár meg vallom..."¹¹

Ez az általunk elemzendő leveleskönyv első füzeté 3. levele, melynek dátuma ott csupán jelzésszerű: "Iszka Sz: György etc:", címe pedig: "Nehesztelő Levél!" /f.3r–4r/

Ezeket a leveleket egy Amade Tádénak írt, dátum nélküli, "Sipos Gábor Uram..." kezdetű, "N: N:" aláírású és egy Amade Péternének írt, dátum nélküli, "Minemő szives iparkodásokkal" kezdetű, "B Laszlo" aláírású levél követi.¹²

A másoló jelölte is azt, hogy egy Padányi Bíró Mártonnak írt levél valamelyik Amadétól, valószínűleg Lászlótól származik.¹³

Amade Lászlónak a kötetben található "Vegye ezt jó nével..." kezdetű versét a másoló címmel jelezte: "Báró Amade László versej Mellyeket Édes Anyának harcban való menetekor irt egy kép hátára A[nn]o [1]744."¹⁴

Szintén címmel jelzett a kötetben Amade Lászlónak Grassalkovics Antalhoz írt, dátumozatlan "El volt már az régen..." kezdetű levele.¹⁵

A stilisztikai hasonlóság alapján valószínű, hogy a kötet elején az Amade Lászlótól származó leveleket megelőző részben a minden tényleges adattól megfosztott és a levél formai kellékeit is nélkülöző, sűrűn egymás után másolt levélrészletek,¹⁶ valamint az egy csoportban levő Amade László-levelek utáni, tényleges adatok nélküli és külső levéljellegzetességeket nem mutató, de címekkel ellátott levélrészletek kapcsolatba hozhatók Amade Lászlóval. A címek a következők: "Uj hi-

vatalán örvendezés”, „Felelet”, „Házasságát jó barátjának idvezleni”, „Felelet”, „Vigasztalo Levél”, „Felelet”, „Felelet a köszönetre”, „Felelet az Előtte Valóra”, „Mentségre való”, „Másnak le rajzolt képet meg kernyi”, „Felelet”, „Botsánat keres”, „Jóakaratot kíván”, „Ajánlo levél”.

A kötet fennmaradó része egyelőre azonosíthatatlan levélrészletekből áll, többszöri utalások fordulnak azonban elő benne a veszprémi püspökségre, egyes püspökök személyére.¹⁷ A székesfehérvári és az általunk elemzendő leveleskönyv közötti szövegátfedések annyira esetlegesek, hogy már ez valószínűtlenné teszi, hogy bármelyiket is a másiktól másolták volna. A székesfehérvári leveleskönyv forrásául egy vegyes iratcsoport szolgálhatott, mely az Amadék és a veszprémi püspökök bizonyos okmányait, levelezését foglalta magába.

Nehéz választ adni arra a kérdésre, hogyan jöhetett létre ez az irategyüttes? Kézenfekvő lenne az a feltételezés, hogy a kötet anyaga azután állt össze, hogy Amade Tádé fia, Amade II. Antal 1800-ban az Amadék iszkaszentgyörgyi birtokát eladta pészaki Bajzáth György, veszprémi püspöknek.¹⁸ Megkérdőjelezhető azonban, hogy a XIX. század első évtizedében egy normatív igényű levélgyjűjtemény készítője esetenként hatvan évvel korábbi leveleket minden lényegi stílisztikai módosítás nélkül, – mert mint látni fogjuk, itt erről van szó, – átvett volna. Az egyik első magyarországi levélmintakönyv szerzője, Mészáros Ignác is korrekciókat végzett már az általa választott, bár csupán néhány évtizeddel korábbi mintákon.¹⁹ A kézirat jellegzetességei amellet szólnak, hogy a XVIII. század végén keletkezett, s így a másoló kilétét – tehát az alapul szolgáló iratcsoport létrejöttét – illetően is valamely, eddig még nem ismert személyi kapcsolatra kell gondolnunk. A Bajzáth család, név szerint pészaki Bajzáth György révén kerülhetett a kézirat a székesfehérvári püspöki könyvtár gyűjteményét jelentős mértékben gyarapító Pauer János püspökhöz.²⁰

A székesfehérvári kötet és az általunk elemzendő leveleskönyv három közös levelet tartalmaz. Mindkét kéziratban fellelhető a normatív igény: a leveleket címmel ellátva egy bizonyos típus esetében mintának tekintik. A konkrétumok háttérbe szorítása és a címadási jellegzetességek alapján a székesfehérvári kötet a levélmintakönyvek felé való közeledés szempontjából fejlettebb állapotot mutat.

Az Amade László leveleit tartalmazó, általunk elemzendő leveleskönyv bizonyos leveleinek missilis-, vagy fogalmazványváltozata is fennmaradt, és a Véghegygyűjtemény részeként az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Levelestárába került. Ezek a következők:

1. [Amade László Amade Tádénak]

„Baár 10. Aug[usti] A[nn]o. 1755.”

„Valamenny bötüit!...”²¹

A missilis változat maradt fenn, mely azonos az általunk elemzendő leveleskönyv második füzeté 10. levelével (A leveleskönyvben: 2. füzet, 3.13rv), dátuma ott: „Baár 10. Aug[us]ti 1755”, címe pedig: „Neheztelő Levél!”.

2. [Amade László Amade Tádénak]

[A missilisen dátum nélkül.]

"Az menny Toll: és: Ször..."²²

A missilis változat maradt fenn, a második fólión megcímezve, s ez a levél az általunk leírt leveleskönyv második füzeté 14. levele /f.16rv/, melynek dátuma ott: "Báár 12 Apr[ilis] [1]755.", címeg pedig: "Üdvözlő Levélre valo Váloszt adás!". A címzés a következő: "Illustrissimo Domino Libero Baroni Thadaeo de Wárkony et Marczallteö, Perpetuo in Böös, Bár Zilizs et Iszka-Sz: György, Arcis et Dominij Berencs, Heraeditario. Sacrae Cae[sare]ae Regiaeque Ma[jes]t[at]is Consiliario etc. etc. Domino. Fratri mihi syncere colendissimo. Bööss."

Az általunk elemzendő leveleskönyv második füzeté 15. levelének nem csupán a missilis változata, hanem egy kópiája is fennmaradt. A missilis változat:

[Amade László Amade Tádénak]

"Posony 29: Apr[ilis] 1755."

"Valóban! mint az Aprilisi..."²³

A kópia:

[Amade László Amade Tádénak]

"Posony 29. Apr[ilis] 1755."

"Valóban! mint az Aprilisi..."²⁴

A leveleskönyvben (2. füzet, f.16v–18v) a levél dátuma szintén "Posony 29: Apr[ilis] 1755:", címe pedig: "Sokat Magába foglaló es Olvasásra Méltó Level."

A leveleskönyv második füzeté 17. levelének csupán egy dátumozatlan fogalmazványa maradt fenn:

[Amade László Amade Tádénak]

[A fogalmazvány dátum nélküli.]

"Mivel már erő ér..."²⁵

A leveleskönyvben (2. füzet, f.19v–20r) a levél dátuma: "Posony 12: Marty [1]755:", címe pedig: "Ugyan adoságh iránt valo Level."

A leveleskönyv szövegének keletkezéstörténetére, egymásba másolójának céljára, tájékozottságára, tudatosságára vonatkozóan az egyes szövegváltozatok egymáshoz való viszonyának vizsgálata során következtetések vonhatók le. A leveleskönyvbeli sorrendiségtől eltekintve, a missilisek, illetve a fogalmazvány és a leveleskönyvbeli szövegek összevetését végezzük el előbb, csak utána foglalkozunk a székesfehérvári kötet és a leveleskönyvbeli másolatok viszonyával.

A párhuzamos szövegváltozatok közül a legfigyelmreméltóbb a Bár, 1755. augusztus 10-i dátumú levél leveleskönyvbeli (ez a második füzet 10. levele) és missilis változatának egymáshoz való viszonya. A két különálló fólióra írt levél négyoldalnyi szövegéből egyoldalnyi a leveleskönyvbeli másolatból hiányzik. Ez nagyon

valószínűvé teszi, hogy a leveleskönyvben szereplő változatot erről a missilis példányról másolták, hiszen különben miért pontosan ez az egyoldalnyi szövegrész hiányozna? Így tehát a levél e két változata egymáshoz való viszonyának vizsgálata lehetőséget ad annak megállapítására, hogy mennyire törekedett a leveleskönyv másolója a szövegek pontos átvételére, milyen korrekciókat alkalmazott, s mennyire ügyelt arra, hogy munkája során ne kövessen el hibákat. Ebben a levélben tehát kihagyott egy teljes oldalt. A f.1. recto oldalának automatikusan a megszólítást tartalmazót, a f.2. versojának pedig a dátumot és aláírást tartalmazót véve, a kihagyott rész a f.2. rectója. Hibáját azzal tetézte, hogy valószínűleg rosszul állapította meg az egyes paginák sorrendjét. Ha ugyanis a missilis egyes pagináit szokványosan f.1r; f.1v; f.2r; f.2v sorrendben olvassuk, a f.1v után a kihagyott szövegrész, a f.2r következne, s így a f.1v utolsó három sorában Ocskay Juliannára, Amade László egy perbeli ellenfelére vonatkozó közlés elvlasztódna a f.2v elején olvasható, szintén az említett személyre irányuló, tréfás megjegyzéstől.

Ezt a tartalmi összefüggést az említett pagina kihagyásával a leveleskönyv másolója – valószínűleg észrevétlenül – megtartotta. Vértesy Jenő fent említett Amade-dokumentumokat közlő cikkében²⁶ a leveleskönyv másolója által alkotott sorrendet követte, bár a közlés alapjául a missilis szövegváltozatát vette, s a leveleskönyvbe be nem került sorokat egyszerűen a záróformula, dátum és aláírás után iktatta be mindenféle külön jelölés, vagy megjegyzés nélkül. Véleményünk szerint helyesebb a következő sorrendet feltételezni: f.1r; f.2r; f.1v; f.2v. Így ugyanis a f.1v és a f.2v Ocskay Juliannára vonatkozó részei együtt maradnak, s a többi pagina egymásutánisága is tartalmilag összefüggő részeket alakít ki: a f.1r Amade László és Tádé vizzályára utaló megjegyzései után Lászlónak saját békülési hajlandóságára való célzásai következnek, míg a f.2r és a f.1v új bekezdéssel, tehát semleges módon érintkeznek.

E jelentős szövegkihagyás mellett a leveleskönyv másolója más kisebb hibákat is elkövetett. A missilisbeli szöveg így hangzik: "de: mivel tudom! hogy az ilyen vén; ősz, köhögő, pöhögő tseszegő tsuszogo Emberek! csak csufjára vadnak az Iffiak[na]k?"²⁷ A leveleskönyvben a mondatból néhány jelző kimaradt: "de! mivel tudom hogy oly köhögő: Pohoghő Ttesseghő Ttsussogho Emberek, csak csufjára vadnak az Ifjaknak"²⁸. Lehetséges, hogy személyes élményen alapult a jelen időből való múltra váltás a következő esetben. A missilisben: "Caeterum: az az nagy dolgokra applicálandó Deák példa beszéd: Clara pacta Boni Amici! nem érdemli meg az Nagy Szombathi 12.f[orint] Cathegoriáját."²⁹ A leveleskönyvben: "Caeterum az az nagy dolgokra applicalando deák példa beszed: Clara pacta boni Amici, megh nem erdemlette az Nagy-Szombathy 12 f[orint] Cathegoriáját".³⁰ Nem érthette a másoló az Amade-féle kifejezés iróniáját a következő esetben. A missilisben: "több ösztönt ad; [...] hogy [...] szörnyebb[en] aitataskodgyam."³¹ A leveleskönyvben: "több ösztönt ad [...] hogy [...] sörényebben ajtataskodgyam."³²

Kisebbs korrekciókat is végrehajtott a másoló a missilis szövegén. A missilisben: "és: mennyire tovább nem szünik Uram Eötsémnek gyalazása; kissebbétése; csufolódássa ellennem!"³³ A leveleskönyvben: "és: mennyire tovább nem szünék

Uram Eöcscsémnek gyálázattya késsebségbe, es: csufolodása: ellenem!"³⁴ Ugyan-
így az utolsó sorokban. A missilisben: "és: ámbár ell fadtak az Drága; és: magass
Füge fáim! Megis a' leg magossabb tövire hágok!"³⁵ A leveleskönyvben: "es ambár
el fadtak, az Drágha, es magas Fügö [!] Fáim, meghis: az legh magassabb Teteyre
hágok".³⁶

Természetesen a leveleskönyv másolója a missilis szövegét saját írásmódjához
alakította, írásmód alatt értve a kis- és nagybetűhasználatot, bizonyos sajátos hang-
jelölések, külön- és egybeírás, írásjelhasználat egy levélen belül sem ellent-
mondások nélküli szabályrendszerét.

Természetesen a leveleskönyv másolója a missilis szövegét saját írásmódjához ala-
kította, írásmód alatt értve a kis- és nagybetűhasználatot, bizonyos sajátos hang-
jelölések, külön- és egybeírás, írásjelhasználat egy levélen belül sem ellentmondá-
sok nélküli szabályrendszerét.

A leveleskönyv második füzeté 15. levelének, az Amade Tádéhoz írt, Pozsony,
1755. április 29-i dátumú, "Valoban mint az..." kezdetű levél esetében a missilis
változat, annak egy kópiája és a leveleskönyvbeli szöveg összevetésére van mód.
A leveleskönyv szövegében nem tükröződnek a kópiában található elírások, így va-
lószerű, hogy a másoló nem a kópiát, hanem a missilist használta. A kópiában: "8a
temettetett a' Világh..."³⁷ A missilisben: "8a teremtetett a vilag:"³⁸ A leveles-
könyvben: "8va teremtetett az Világh".³⁹ Egy másik esetben a kópiában: "haec sunt
t[a]m[en] capitositates pungentes",⁴⁰ a missilisben: "haec sunt t[a]m[en] captiosita-
tes pungentes",⁴¹ a leveleskönyvben: "haec sunt tamen captiositates pungentes".⁴²
Egy másik esetben: "Servus obligat[issi]mus, et Fr."⁴³ – így szerepel a kópiában, a
missilisben: "Servus obstrict[issi]mus et Fr[ater]",⁴⁴ a leveleskönyvben: "Servus
obstrictissimus et Frater".⁴⁵

A leveleskönyvbeli értelemzavaró elírás a következő esetben nem alapulhat
sem a kópia, sem a missilis szövegén, hanem talán a másoló nem volt tisztában a
családi elsőszülöttség kérdésével, s így az általa leírt szöveg éppen az ellenkezőjét
jelenti annak, ami a missilisben szerepel. A leveleskönyvben tehát: "mástul is szü-
lethetik Amadé Familiának mégh olyan előjárója, hogy inter Familiam nos est na-
tus major".⁴⁶ A missilisben "mástul is születetthetik Amade Familianak, még oly-
yan elő jaroja: hogy: inter Familiam non est natus major",⁴⁷ a kópiában ugyanígy:
"mástul is születetthetik mégh Amade Familianak olyan előjárója: hogy inter Fa-
miliam non est natus major".⁴⁸ László itt bizonyára azt kívánta kiemelni, hogy az
ő születendő gyermeke a családi birtokok megosztottsága révén ugyanúgy a család
"előjárója" lenne, mint Tádé fia, bár nem lenne családi elsőszülött gyermek. Egy-
szerűen figyelmetlenség lehetett az oka a következő, leveleskönyvbeli elírásnak, il-
letve kihagyásoknak: "szive lassu álasit, más objectumban talállya megh",⁴⁹ a mis-
silisben: "Szive boszszu állásit: más objectumb[an]: talállya még!",⁵⁰ a kópiában:
"Szive boszu allasit más objectumb[an] talállya megh".⁵¹ A leveleskönyvben levő
hiányos szöveg: "Az Aaron veszeje: a Sz: Joseph Bottya magátull megh virágzott,
de! ell nem égett",⁵² helyesen a missilisben: "Az Ááron veszszetje: a' Sz: Joseff
bottya! magátul meg virágzott: a' tükéss bokor magátul meg gyuladott: de el nem

égett!”,⁵³ a kópiába ugyanígy került be: “Az Áron veszszeje, a’ Sz. Joseff bottya! magátul megh virágzott, a’ Tüske bokor magatul megh gyulladott, de ell nem égett”.⁵⁴ Ugyanígy a következő szövegrésznél: “Tavaly Exequiakra is nem jött ell: M: Nagy Aszony /kinek kezeit csokolom/ inkább az Bába Tronust örzi most mint sem az ki járással magát fárosztaná.”⁵⁵ – így szerepel a leveleskönyvben, a missilisben helyesen: “Tavalyi Exequiakrais nem jött ell M: Aszony /kit tisztelek/ M: Menyem aszony is /kinek kezeit csokolom/ inkább az Bába Thronust örzi most”,⁵⁶ a kópiában pedig: “Tavalyi Exequiakra is nem jött ell M. Nagy Aszony /kit tisztelek/ Mlghos Menyem Aszony is /kinek kezeit csokolom/ inkább az Bába Thronust örzi most”.⁵⁷ A leveleskönyvbeli szövegkihagyással összemósódott a “M. Nagy Aszony” és a “M. Menyem Aszony” titulusok által takart személyek különbözősége: az előbbi Tádé anyósát, az utóbbi a feleségét takarja.

Kétséges, hogy a leveleskönyv másolója a második füzet 14. levele esetében is az általunk ismert missilist használta-e? A leveleskönyvben ugyanis pontos dátum szerepel (“Báár 12 Apr[ilis] [1]755:”), míg a missilis dátumozatlan.⁵⁸ Talán az általa szintén megérzett versritmus jobbítását kívánta elérni a leveleskönyv másolója a következő szövegkihagyással: a leveleskönyvben: “csak várom, és: ohajtom mikor üt az ora, az mely kívánt foháskodásinkat hozza Jora!”,⁵⁹ a missilisben még: “Csak várom és ohajtom! Mikor üt! azon szerencsés óra! az mely kívánt foháskodásainkat, hozza jóra!”.⁶⁰ Kevésbé tudatos lehetett a következő kihagyás: a missilisben: “az szeplötelen szüz kézzell süttött kalácsokat”,⁶¹ a leveleskönyvben: “az szeplötelen kézzel süttött kálácsokat”.⁶²

A második füzet 17. levele esetében az általunk ismert fogalmazvány szintén dátumozatlan, míg a leveleskönyvbeli levél pontos dátumot tartalmaz.⁶³ Ebben az Amade Tádéhoz, Pozsony, 1755. március 12-i dátummal írt “Mivel már...” kezdetű levélben jelentősebb szövegkihagyásokat követett el a leveleskönyv másolója, melyek figyelmetlenségén túl talán azzal is magyarázhatók, hogy nem ezt a fogalmazványváltozatot ismerte. A fogalmazványban: “azért is Uri szavának hittem, és magamban tellyessen ell is hittem. De mind ellenkezött köllött tapasztalnom”,⁶⁴ a leveleskönyvben: “ezért Uri szavának hittem: De! mint ellenközött kollöt tapasztalnom”.⁶⁵ Míg a javítás itt stilisztikailag helytálló, a következő esetben a kihagyás rontott a szövegen. A fogalmazványban: “Kérem! további szegyentül mentsen megh magamat is és magát is: téven ahoz eléghséges dispositiokat”,⁶⁶ a leveleskönyvben: “Kérem további szigyentüll mentsen megh magamat is téven ahoz eléghséges dispositiokat”.⁶⁷ Teljesen kimaradt a leveleskönyvből a levél postscriptuma: “P.S. Minémü rövid versekkel ex tempore üdvözültem M. Palatinus[na]k születése napját, a’ ki is 7. Marty szerencsésen ell tünt [?] atyafiságos confidentiaval accludalom”.⁶⁸

A leveleskönyvben és a székesfehérvári kötetben is megtalálható levelek viszonyát vizsgálva kizárható, hogy ugyanazt a szövegváltozatot használták volna másolatuk forrásául. Az Amade Tádénak írt, Iszkaszentgyörgy, 1749. április 1-ji keltezésű “Akár az Ur...” kezdetű levélben például a leveleskönyvbeli változat: “sütt M: Aszony Annyát bizony! bizony! jobb es: hasznossabb lészén inkább pro hic et nunc contentálogyik”,⁶⁹ a székesfehérvári kötetben szerepel a helyes másolat: “Sött M:

Aszony Anyamalis bizony bizony job és hasznosab lészen inkább pro nunc contentalodgyék”.⁷⁰ Az igen zavaros és bonyolult szalkszentmártoni ügyről volt ugyanis szó, s ebben Tádé László anyjával egyezkedett. A következő esetben is pontosabb a székesfehérvári kötet szövege, a leveleskönyvbeli mondat értelmét csak egy utólag betoldott “és” mentette meg. Az Amade Tádéhoz írt, Iszkaszentgyörgy, 1749. január 24-i dátumú “Ambár megh vallom” kezdetű levélváltozat a székesfehérvári kötetben: “kikett és többekett Pennamra nem bizok, magának egyedül gyonhatnám meg M Ur[am] Eötsémnek”,⁷¹ a leveleskönyvben: “kiket, és többekett: pennámra nem bizok: magamnak egyedül gyonhatnám: megh, és M: Eöcsem Uramnak”.⁷² A Tádéhoz írt, Iszkaszentgyörgy, 1749. április 1-ji dátumú “Akár az Ur...” kezdetű levél esetében valószínűleg szintén a székesfehérvári szövegváltozat a helyes, a levelet továbbolvasva ugyanis inkább ezt alátámasztó szövegrészek következnek: “Az mely projectált punctumokat küldöttem [tehát a levélbeni “én”, Amade László], nálom sem in paribus, sem in raptura nintsenek”,⁷³ ezzel szemben a leveleskönyvben: “Az mely [projectált punctum]okat küldött [mármint Amade Tádé], nálom sem in paribus sem in raptura nincsenek”.⁷⁴

Hogy a székesfehérvári kötet másolója sem volt sokkal pontosabb társánál, bizonyítják a következő részletek. Az Amade Tádénak írt, dátum nélküli, “Valamint hogy...” kezdetű levél esetében a leveleskönyvbeli szövegváltozat: “s-megh mondtam az Papista Praediciot! hogy az Amadé Földes Ura ághat éppen ki akarják vetnyi örökös köttelességekbül”,⁷⁵ ezzel szemben a székesfehérvári kötet figyelmen kívül hagyása: “-s meg mondtam az Papista Praediciot. hogy az N: földes uraságot éppen ki akarják vetnyi örökös köttelességekbül”.⁷⁶ Ezúttal a székesfehérvári kötet másolója tévedt el a család zürzavaros szalkszentmártoni ügyében. Mint már említettük, a felerészben az Amadé által bírt szalkszentmártoni birtoktesten éppen az azt korábban megváltó Horváth-Simontsits Mária Rozália, Amade László anyja és Amade Tádé egyezkedett. Ezt tetézhette még a mezővárosi jellegű falu jobbágyainak elégedetlensége Tádé földesúri gyakorlatával. László a peres helyzetet, tehát az Amade földesúri ág – mint ahogy ez a leveleskönyvben helyesen szerepel – anyja által való veszélyeztetettségét használta fel a jobbágyok képviselői előtt Tádé érdekében mondott, csavaros védőbeszédében. Ugyanezzel az ügyvel kapcsolatos a következő szövegrész ugyanebben a levélben. A székesfehérvári kötetbeli változat itt valószínűleg nem a másolás utólagosságára utaló automatizmus, hanem a szöveg meg nem értéséből fakadó tévedés. A leveleskönyvben: “en is ad evincendum certifical[tattam], de! mit követek ell? tüz- s- viz, édes Anyám, es édes Uram Eöcsem közt: [...] fogja tapasztallnyi”,⁷⁷ a székesfehérvári kötetben: “Enis ad Evincendum certificaltattam, de mit követtem ell: Tüz és viz: edess Annyám -s édess Ura Eötsém közt [...] fogja tapasztalni”.⁷⁸ Valószínűleg a leveleskönyv szövege állhat közelebb az eredeti változathoz a következő esetben is. A leveleskönyvben: “I[ste]n tarcsa, es: öszveghtelen Esztendökre éltesse Kglde”,⁷⁹ a székesfehérvári kötetben: “Isten tartsa és öszveghtelen Esztendökre éltesse Kglde”.⁸⁰ Inkább gondolhatott a levélíró “öszveghtelen [mai helyesírással öszveghtelen] Esztendök”-re, mint a másik másoló által felidézett “végtelen”-re. Ugyancsak a helyesírás és

szövegértelmezés határán áll a következő eltérés. A leveleskönyvben: "de én csak látom, es: régen által itéltem, hogy ezek: csak hallogatások /akár mit projectálok/",⁸¹ a székesfehérvári kötetben: "De én csak látom, és régen által itéltem, hogy ezek csak halgatások /akár mit projectálok/".⁸² Nagyon valószínű, hogy a leveleskönyvbeli szó, a "hallogatások" 'halogatások' értelmű, ebbe a szövegösszefüggésbe illik tökéletesen bele. Kérdéses azonban, hogy mit jelent a másik másolat "halgatások" szava: ha ugyanúgy 'halogatások', 'halasztások' értelmű, s csupán írás- és kifejezmódjában különbözik a leveleskönyvbelitől, nem lehet szó félreértésről. Ha viszont 'hallgatás'-t jelent, a másoló nem tudta pontosan, miről is van szó.

A székesfehérvári leveleskönyv másolója törekedett egyes levelekbeli személy-, helyneveknek és dátumoknak a levélmintakönyvekben szokásos "N"-nel való helyettesítésére. A másik leveleskönyv ezeket az adatokat megtartotta. A székesfehérvári kötetben: "Szinten ma küldök hires N: névő Barbélyomhoz",⁸³ a leveleskönyvben: "Szénten ma küldök hires Rehlein: nevő barbélyomhoz".⁸⁴ Egy másik részletnél a székesfehérvári kötet másolója előbb leírta a név elejét, majd törölte azt, és "N"-nel helyettesítette: "Nálam voltak az gaz hamis, és (Am) N. familiat éppen contemnalo Sz. Mártoni jobbágyok",⁸⁵ a leveleskönyvben: "Nálam voltak az gaz hamis, es Amadé Familiat éppen contemnáló Sz: Mártonyi jobbágyok!".⁸⁶ Másutt a székesfehérvári kötetben: "sótt bizonyos, rosz consequentiara való gyalázatos Instantiatis akartak bé adnyi, N: ellen",⁸⁷ míg a leveleskönyvben: "siütt bizonyos ross consequentiára valo gyalázatos Instántiát is: akartak bé adni M: Eöcsem Ur[am] ellen?".⁸⁸ Az Amade Tádénak írt, Iszkaszentgyörgy, 1749. január 24-i dátumú "Ambár megh vallom" kezdetű levél aláírása a székesfehérvári kötetben "N N:", a leveleskönyvben: "B: Amade László".⁸⁹

Az Amade Tádénak írt, dátum nélküli, "Valamint hogy..." kezdetű levél másolataiban két korrekció sugallja, hogy azok alapja talán ugyanaz a levélváltozat lehetett. A javított betűt ()-be tettük. A székesfehérvári kötetben: "Valamint hogy szánakodással fáj(d)lalom",⁹⁰ a leveleskönyvben: "Valamint hogy: szánakodással fájdolom",⁹¹ a székesfehérvári kötet másolója nem tarthatta helyesnek a "fájdolom" szót 'fájlalom' értelemben, ezért előbb "fájdalom"-ként írta le. Rájövéen azonban, hogy ez tartalmilag nem illik ide, kijavította az általa használt "fájlalom"-ra. Egy másik szövegrész a székesfehérvári kötetben: "Hallom egy nyöstény s egy him! akar tölünk Kgd M: udvarában bé practikalodni",⁹² a leveleskönyvben ugyanez: "Hallom Egy Nyöstén, es egy Him! akar Kld Mghos udvarábon bé pra(c)ktikálkodni?".⁹³ A javítás arra utal, hogy az eredeti kéziratban is "c" lehetett.

Az Amade Tádénak írt, Iszkaszentgyörgy, 1749. április 1-ji dátumú levél esetében olyan gyakoriak a szövegeltérések és párhuzamos szövegváltozatok a két másolat között, hogy nem biztos az, hogy csak a két másoló fokozott korrigáló kedvében keresendő a magyarázat: lehetséges, hogy a levélnek más változatait ismerték. A leveleskönyvben: "neoquistica, es más adoságott engetesse el",⁹⁴ a székesfehérvári kötetben: "neo-aquistica és más adosságot szepen hizelkedve engetesse el".⁹⁵ Másutt a leveleskönyvben: "az profunt háznál inquisitiot tegyen, es: az Flges Camaránál",⁹⁶ a székesfehérvári kötetben: "a' Profunt házrul Inquisitiot tegyen, jot és

erősset, azt az Flges Camarának”.⁹⁷ A székesfehérvári változat a jobb a következő esetben a leveleskönyvben: “es iránta protestatiot tegyen ha! most mint maga, mind részemrül”,⁹⁸ a székesfehérvári szövegben: “es iránta protestatiot tégyen ha lehet most: mind maga, mind az Én részemrül”.⁹⁹

Számos szinoním jelentésű változat fordul elő. A leveleskönyvben: “Egy féreg is: oltalmazza maga életett”, a székesfehérvári kötetben: “Egy féregis oltalmazza magát eltéért”, másutt: “lehet comunalnyi, es: csendessen alkudni; meg gyözni” – így a leveleskönyvben; a székesfehérvári kötetben: “lehet combinalnyi, és csendes-sen alkudnyi, meg edgyezni”, vagy a leveleskönyvben: “azért bágyott Pennám! Nem szolgálhatok tovább, ha nem maradok”, a székesfehérvári kötetben: “Ezel bagyatt pennám nem folytathatom tovább, hanem maradok”. Másutt a leveleskönyvben: “illy hosszas: gyötrő, nyomos, es: veszedelmes Fatumok öldöznek!”, a székesfehérvári kötetben: “illy hosszas gyötrő, kinos és veszedelmes fatumok üldöznek”; a leveleskönyvben: “feőképpen éjesti annyi titkos”, a székesfehérvári kötetben: “főképpen éyell: annyi titkos”. Néha csupán az egyes szóalakok különböznek: “hogyan nyugthatom,” – így a leveleskönyvben, a székesfehérvári kötetben: “hogyan nyugthatom”; a leveleskönyvben: “szomoruan panaszlom”, a székesfehérvári kötetben: “szomorúan panaszolkodom”, vagy a leveleskönyvben: “azt az vadasy rosz szomszédokat”, a székesfehérvári kötetben: “azt az vadassy rosz szomszédaságot”. A leveleskönyvben következetesen “Kld” megszólítás szerepel, a székesfehérvári kötetben “M: Ur[am] Eötsém” helyettesíti ezt.¹⁰⁰

A leveleskönyv szövegében számos olyan hiba is van, melyek összevetésül szolgáló más szövegváltozat nélkül is észrevehetőek. “Emlékezik Kld elevenen Kld reája”;¹⁰¹ “Hogy Kldet edes M: Aszony Anya Kldet ellenem pazdarollya”¹⁰²; “Az Fölséges Udvari Magyar Camarának mostani Praessesse [...] köztünk valo némely simattlan éeket, egyben gyalolnyi [...] méltosztatik”;¹⁰³ “En ugyan ha! legh rosszabb, legh rongossabb, legh bolondabb [...] vagyok is”;¹⁰⁴; “köztünk leendő edgyezést kerekésése vighet Kld engemet ne okozzon”;¹⁰⁵ “s-en is [...] ideigh lehetetlenhetendő csilomhoz juthassak”;¹⁰⁶ “álmétkodva vigasztalással ertetem: olvasztam”;¹⁰⁷ “ha kész akartva kíván kárt tenni”;¹⁰⁸ “mint öreghjebb Attyafi Verséges Vondozással hozza szollok üdejiben Iffjabb vérem es Attyámfia hasznához”.¹⁰⁹

A leveleskönyv másolója számos apróbb betűjavítást is végzett: “többitette s(z)okszor”;¹¹⁰ “való(b)tannyi akar”¹¹¹ – a javítás ugyan így sem sikerült tökéletesen, mert nem nyilvánvaló, hogy a ‘váltani’, birtokot ‘megváltani’ szóról van szó –; “(k)feőképpen azt az vadasy rosz szomszédokat”;¹¹² “(es életett), és életett adott Mghos Uram Eöcsémnek”;¹¹³ “az gyönge (viaszhoz) virség, es: sziv”;¹¹⁴ “hogyan legh kisebb részt se engedgyünk, (legh kisebb) történhetendő idegenségnek”;¹¹⁵ “és: nem érdemlett levé(lemen)llen suttetettek volna”;¹¹⁶ “ily dicséretes enthusiasmus gyull(y)asztosta volna”;¹¹⁷ “és artatlanul minden vilekedésben vite(d)tödésemet?;”¹¹⁸ “es: nevető (é)eg(é)erett születnek”;¹¹⁹ “ha! az egész világhnak lárvát (is

Kgld) mutat is Kglđ";¹²⁰ "hogy: Kglđ[ne]k ollyas embe(rr)[ek]kel történnék comunicálnyi";¹²¹ "köztünk való eggye(tlen)netlenségekre, etc";¹²² "1° Az Attyafiát Amicabiliter, 2do Jud[icia]ll[ite]r, (3^{ti^o}) köl admoneálnyi".¹²³

Kisebb korrekciók előfordulnak a székesfehérvári kötetben is: "(szakassa) az originalis adoss contractussokat vegye ell szakassa ell";¹²⁴ "az után pedig helyett, nap(o)ját parancsolnyi";¹²⁵ "(és) az szoknyás Praetensiokatis mind az Pauliniana(k) allatura".¹²⁶

A leveleskönyv másolója a missilisekben, illetve a fogalmazványban utólagos betoldásként szereplő részeket mindenféle külön jelölés nélkül, folyamatosan írta le. Az Amade Tádénak írt, Bár, 1755. augusztus 10-i dátumú, "Valamennyi bötüit" kezdetű levél missilis változatában lapszéli betoldás, a leveleskönyvben azonban folytatólagos szöveggént írt a következő részlet: "és pénzemet utolsó fillérig elnyervén az enyimbüll könnyen költhetett".¹²⁷ A szintén Amade Tádénak írt fogalmazványként dátumozatlan "Mivel már..." kezdetű levélben hasonló részek a következők: "tovább is kérvén hogy nem Bösön, hanem vagy Győrött, vagy itt Posonyb[an] várja boldogh szülésének szerencsés veget." A javítások közül a leveleskönyvbe mindig a javított változat került: "Tudtára adnyi erősza(g)kossan kéntelenettettem?; "Eö (Én) Klme engemet!"; "Azért is: (M) Csak várom"; betoldás és javítás kombinációja a következő rész: "/a' ki is (holnap) több [betoldás kezdete] itt való legh nagyobb [betoldás vége] Méltóságokkal hólnap után lesz(nek)en nálom ebédnél/", javított a következő rész: "maga is ott volt (és) accomodalta az dolgot".¹²⁸

A leveleskönyvben, a székesfehérvári kötetben és a párhuzamos missilisekben összességében négy kéz írása fordul elő. Ugyanaz a kéz írta le a leveleskönyvet végig, ugyanaz, de ezen leveleskönyvétől különböző a székesfehérvári kötetet, egy harmadik kéz írása az Amade Tádénak írt, Pozsony, 1755. május 12-i dátumú, "Mivel már erő ér..." kezdetű levél fogalmazványa és a szintén Amade Tádénak írt, Pozsony, 1755. április 29-i dátumú "Valóban! mint az Aprilisi..." kezdetű levél kópiája. A negyedik kézírás a Tádénak írt, Bár, 1755. augusztus 10. dátumú "Valamennyi bötüit..." kezdetű, a már említett Pozsony, 1755. április 29-i dátumú "Valóban! mint az Áprilisi..." kezdetű, és a Bár, 1755. április 12-i dátumú, "Az mennyi Toll: és: Ször:" kezdetű levél missilis változata. Ez utóbbi kézírást egyéb írásminták alapján Amade Lászlóéknak kell mondanunk. Amade László kézírásának azonosítására egyéb missilis leveleinek a másolók kézírásától elütő aláírása és postscriptumai, betoldásai alapján van lehetőség.¹²⁹ A kézírások elhatárolása igen bizonytalan, mivel az írásmód rendkívüli közvetlensége miatt csak az írásképp igazít útba, amelynél ugyanazon személy esetében is nagy eltérések lehetnek. A másik három kézírás valószínűleg nem azonosítható Amade László általunk ismert egyik titkárával sem. Csupán párhuzam-értéke van így a következő néhány levélrészletnek, melyek ezen titkároknak Amade által elvárt képzettségét, Amade és titkárai viszonyát világítják meg.

Amade László Amade Péternének írta: "Leveleimet bizvást mutogathattya, mert pennámat nem minden alacson kézbül röpentem ki kezembül." Ugyanebben a levélben esett szó arról is, hogy Amade Péterné titkára átkíváncozott László-

hoz.¹³⁰ Egy levelében Amade László kifejtette titkáiraival kapcsolatos elvásárait: "Szükségem volna egy derék, maturus, udvari és törvénykezés tudó secretarius emberre! az ki igaz szívé és lelkő magyar volna és ha némethülis tudna, annál kedvesebb volna! Száz forint talliris lenne bére, az mind az érdeme, vélem asztala, et cetera, et reliqua, sapienti pauca";¹³¹ ugyanebben a levélben megemlékezett eddigi jeles szekretáriusairól: "Vóltak nékem és mellettem többen is, de mikor ki palléroztam, és ki esztergályoztam, máshova vitték a fatumok. Mostiss Unger Jóseff névü, Győr várossának ordinarius notariussa het nyolc száz forint jövedelemmel, az ki nálom ötöt féll esztendeigh volt. Nagy János három esztendeigh volt nálom. Keőszeghi Dist[ri]ctua]lis tabula recommendalta, G. Balassa Pálnál secretarius. Rezy János tiz esztendeigh volt nálom, most az F. cameranal actualis cancellista és városi actuarius, többre megy őtt [!] száz forintnál. Hlubik János nálom inas írődeák volt. Győr várossnál százyolcvan ennyihány forintal cancellista. Hlavacs uram őtt esztendeigh volt nálom, Zemplén vármegyében szolgál bíró etc, etc. Ki győznő mindeket előll számlálni."

A másolat minősége – mint már említettük – következtetni enged a másoló személyére. Ezt összevetve a kézírásokról, illetve Amadénak titkáiraival kapcsolatos véleményéről tudottakkal, a következőket állapíthatjuk meg. Az általunk elemzendő leveleskönyv másolata számos ponton hibás: a másoló ugyanis számos családi részletproblémát nem ismert, többek között a többször említett szalkszentmártoni ügyet, a családi elsőszülöttség kérdését. Ebből – és a kézírásokról megállapítottakkal egybehangzóan – megállapíthatjuk, hogy a leveleskönyvet nem maga Amade László másolta. Mivel a másolatok alapjául valóságosan elküldött missilis levelek szolgáltak, feltételezhető, hogy a másoló Amade Tádé, tehát a címzett környezetéből került ki. Ez a titkár azonban nem csupán tájékozatlan volt bizonyos kérdésekben, hanem a másolás során nem is volt különösebben pontos, talán nem is igyekezett az lenni: kihagyott egy teljes oldalt, apróbb figyelmetlenségek sorát követte el. A másolás befejeztével valószínűleg nem vetette össze az egyes levelek szövegét az eredetivel, bár lehet, hogy ennek csupán az volt az oka, hogy munkáját még nem fejezte be véglegesen. Mindenesetre a leveleskönyv szövegében ezek az apró hibák benmaradtak. Korrekciói általában betűjavítások, vagy olyan értelmi hibák azonnali kiigazításai, melyekhez nem szükséges a tágabb szövegösszefüggést ismerő szövegkritika.

E titkárral ellentétben bizonyosan az Amadék szűkebb környezetéhez tartozott a harmadikként említett kézírás tulajdonosa. Levélfogalmazvány és levélmásolat is maradt fenn írásával, s missiliseket is átírt. Viszonylag pontos másolatot készített az Amade Tádénak írt, Pozsony, 1755. április 29-i levélről, hibái inkább figyelmetlenségen, szórakozottságon, mintsem a körülmények nem ismerésén alapulnak.

A székesfehérvári kötet másolójáról hasonlókat mondhatunk csak, mint a másik leveleskönyvről, megtoldva azzal, hogy a levélmintakönyvekről ismeretei alaposabbak lehettek, mint a leveleskönyv másolójáé: jobban törekedett ezek szabályainak betartására. Az Amadék hagyatékában konkrét, az általunk elemzett leveles-

könyv keletkezésére utaló iratnak nem sikerült nyomára bukkannunk, így ugyanúgy feltételezésekre vagyunk utalva ezen a területen, mint Amade Lászlónak és Tádénak az epistolográfiai irodalomhoz fűződő viszonyát illetően.

Tudjuk azonban azt, hogy Amade Lászlót kortársai s az utána következő nemzedék is jó levélírónak tekintette, levelei korabeli levélgyűjteményekbe és formuláskönyvekbe is bekerültek. Két levele van a soproni ügyvéd, Quartel János Károly "Varia haec stylum juridicum concernentia" című, általában 1759 és 1761 közötti leveleket tartalmazó, kéziratos jogi levélmintakönyvében.¹³² Amade levelei a kötet második részét képező, külön paginált Miscellanea részben vannak.¹³³ Az első levél címzettje ugyancsak Amade Tádé, dátuma: Bár, 1747. május 9., a levél fölé írt cím: "literae Ill[ustrissi]mo D[omi]no Baroni Thadeo Amade scriptae". A másik levél címzettje Győr vármegye, címe pedig: "Instantia Baronis Ladislai Amade de Várkonyo Co[m]it[at]ui Jaur[ensi] A[nn]o 1760 porrecta." Mindkét levél magyar nyelvű.

Amadénak két latin nyelvű levele van a "Formulare styli juridici" című, szintén kéziratos jogi gyűjteményben,¹³⁴ melynek alcíme: "Una cum vera descriptione Criminalium processuum in tres reos comites Franc[iscum] de Nádasd, Petrum a Zrini, et Franc[iscum] Chrisophorum Frangepán". Az első levél megjelölése: "Actio qua Materna Avitica Bona a Matre dividenda petuntur." Amade Lászlónak ez valószínűleg a nagyszombati kerületi táblához anyai öröksége ügyében írt, perindító levele. A másik levél címe: "Actio ad revindicationem bonorum per Impetrationem Juris Regii, et puram Statutionem acquisitor, a possessoribus eadem remittere renuens erencta[!]." A szintén dátumozatlan levél talán a kőszegi kerületi táblán csóri birtoka ügyében indított actio.

Amade László három levele az egyik első nyomtatott levélmintakönyvbe is bekerült: Mészáros Ignác "Minden esetekre el-készült magyar Szekretarius"-ában Batthyány Lajos főpohárnokmesterhez, kancellárhoz, majd nádorhoz írt leveleit olvashatjuk.¹³⁵ A leveleken Mészáros bizonyos korrekciókat végzett, – mint ahogy erre már May István rámutatott¹³⁶ –, az eredeti példányok pedig a Gróf Batthyány-családhoz intézett missilisek között vannak.¹³⁷ Amade levelei, melyek Mészáros kötetében szerepelnek, a következők:

Mészáros Szekretariusában:

"Báro N. Donát emlékezteti p.o. [példának okáért] Grof Remigiust a királyi kamarásságért bé nyújtott kérésére."¹³⁸

Az eredeti levél:

[Amade László Batthyány Lajosnak]

"Teschén 28. Febr. [1]745.

"Pirúlok noha, ..."139

Mészáros Szekretariusában:

"Gróf N. Ferentz szerentsézi, p.o. A' Magyar Országi Királyi Fő Pohárnoknak születése napját."¹⁴⁰

Az eredeti levél:

[Amade László Batthyány lajosnak]
Marczalthéó 18. X^{bris} A[nn]o 1737.
"Személy submitióval..."¹⁴¹

Mészáros Szekretariusában:

"Gróf N. Péter szerentsézi p.o. a' mostani Palatinusnak Leopold irályi Fő-Hert-
zegnek Neve napját."¹⁴²

Az eredeti levél:

[Amade László Batthyány Lajosnak]
Marczalthéó 23^a Aug. 1763.
"Áldozik az én szívem is..."¹⁴³

Melyek tehát azok a vonások, melyek az Amade László leveleivel megtöltött két füzetben a leveleskönyv jellegén túlmutatnak, mégpedig a levélmintakönyv irányába? Az összeállító szükségesnek ítélte bizonyos leveleinek egybemásolását, ezeket maga válogatta ki – ez eddig megfelel egy leveleskönyv keletkezése szempontjainak. A leveleket azonban címmel látta el – egy bizonyos levélfajta esetében –, melyet persze maga néha igen különösként nevezett meg, – tehát mintának tekintette őket. A leveleskönyv első 15 levelénél a dátum csupán jelzésszerű, – a levélnek nem a dokumentum jellege volt számára fontos. A tágabb anyaggyűjtésű Amade-filológia adatai is alátámasztják feltételezésünket: Amade László és Tádé környezetében László által is büszkén vallott, igényes írásbeliség folyt, ennek szerkesztését képezte a levélírásbeli gondossága: fogalmazványokat készítettek, a missiliseket külön is átmásolták Amade László és Tádé jól képzett titkárai. Ez kortársai és az utókor elismerésével találkozott: Amade László bizonyos leveleit más levélmintakönyvek szerzői is követendő példának tartották. Ennek alapján valószínűnek tartjuk, hogy a másoló Amade Lászlónak a vizsgált két füzetbe másolt leveleit nem egyszerűen leveleskönyvnek, hanem levélmintakönyvnek szánta, melynek elkészítése valamilyen okból félbeszakadt; olyannyira, hogy maga még az elkészült másolatokat sem ellenőrizte. A leveleskönyv levélmintakönyvkénti részletes stilisztikai, tartalmi és összehasonlító elemzése azonban számos érdekes adatot szolgáltat a XVIII. századi magyar levélírás fejlődéstörténetéhez.

JEGYZETEK

1. Vértesy Jenő: *Amade László kéziratai a Magyar Nemzeti Múzeumban*. = *Magyar Könyvszemle*. 1902. 403–416.l.
2. Uo. 411–412.l.
3. Vértesy Jenő: *Adatok Amade László életéhez*. = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1902. 77–100.; 216–232.; 350–368.; 503–535.l.
4. Uo. 509–510.l.
5. Uo. 518–519.l.
6. Uo. 522–524.l. A közlés alapja azonban nem a leveleskönyvbeli szövegváltozat, hanem a levél missilis változatának egy másik kópiája. Ennek jelzete: OSZK Kézirattára, Levelestár [a továbbiakban: OSZK Kt. Lt.] Amade László Amade Tádénak, 6. levél. Részletesebben lásd később.
7. Uo. 524–526.l. A közlés alapja a levél missilis változata. Jelzete: OSZK Kt. Lt. Amade László Amade Tádénak, 7. levél.
8. Különféle levelek. Székesfehérvári Püspöki Könyvtár, Ms. 73. p.3/a–17. = f.3r–10r.
9. Uo. p.4/a–5. = f.3v–4r.
10. Uo. p.6–9. = f.4v–6r.
11. Uo. p.10–14. = f.6v–8v.
12. Uo. p.15–17. = f.9r–10r.
13. Uo. p.25. 19–33. sor. A levél, mint ez környezetéből kitűnik, Padányi Bíró Márton egy könyve elküldött példányát köszöni meg (*Angyali társaságnak szövetsége ... Győrött, 1754.*).
14. Uo. p.125–127. A verset a Magyar Országos Levéltárban levő, tehát a Véghely-gyűjteményből származó kézirat alapján közölte már Vértesy Jenő fent említett Adatok Amade László életéhez című cikke első közleményében. = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1902. 95–96.l. A közlés alapjául szolgáló kézirat mai jelzete: Magyar Országos Levéltár P szekció, az Üchtrit–Amade család iratai. 3. csomó 2. tétel, paginátlanul az 1753. évi iratok között.
15. Különféle levelek. p.131–137.
16. Uo. p.17–24.
17. A már említett Padányi Bíró Márton nevének és művének kívül előkerült még a budai dézsma vitás ügye az esztergomi érsekséggel.
18. Németh Gyula: *Iszkaszentgyörgy története*. Iszkaszentgyörgy, 1976. 32.l.
19. Mészáros Ignác: *Minden esetekre el-készült Magyar Szekretarius*. Posony, 1793. A korrekciókra vonatkozóan: May István: *Mészáros Magyar Szekretáriusának forrásai*. = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1939. 393–400.l.
20. Erről dr. Sulyok János levéltáros szíves közlése alapján van tudomásom.
21. OSZK Kt. Lt. Amade László Amade Tádénak, 7. levél. f.1–2.
22. OSZK Kt. Lt. Amade László Amade Tádénak, 54. levél. f.1r és a boríték.
23. OSZK Kt. Lt. Amade László Amade Tádénak, 5. levél. f.1–2.
24. OSZK Kt. Lt. Amade László Amade Tádénak, 6. levél. f.1–2.
25. OSZK Kt. Lt. Amade László Amade Tádénak, 55. levél. f.1.
26. Vértesy Jenő: *Adatok Amade László életéhez*. = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1902. 524–526.l.
27. Amade László Amade Tádénak. Bár 1755. augusztus 10. OSZK Kt. Lt. 7. levél. f.2v, 6–8. sor.
28. Amade László Amade Tádénak. Bár 1755. augusztus 10. OSZK Kt. Fol. Hung. 1207. [a továbbiakban: Leveleskönyv] 2. füzet, f.13v, 21. sor.
29. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 7. levél. f.1r, 16–18. sor.
30. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Leveleskönyv 2. füzet, f.13r, 17–20. sor.
31. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 7. levél. f.2v, 12. sor.
32. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.13v, 26. sor.
33. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 7. levél. f.2v, 9–10. sor.
34. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.13v, 23–24. sor.
35. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 7. levél. f.2v, 17–18. sor.
36. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.13v, 31–33. sor.
37. Amade László Amade Tádénak. Pozsony, 1755. április 29. OSZK Kt. Lt. 6. levél. f.1r, 23. sor. – Az 5. és 6. sz. levél azonos, de az 5. sz. a kétfóliónyi levélnek csak az első f.-ját tartalmazza. A teljes szövegét –másolatban – a 6. sz. levél foglalja magába.
38. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 5. levél. f.1r, 23. sor.

39. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.17r, 19–20. sor.
40. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 6. levél. f.1r, 30–31. sor.
41. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 5. levél. f.1r, 30. sor.
42. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.17r, 28–29. sor.
43. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 6. levél. f.2v, 29. sor.
44. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 5. levél. f.2v, 26. sor.
45. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.18v, 32. sor.
46. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.18r, 14–16. sor.
47. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 5. levél. f.2r, 12–14. sor.
48. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 6. levél. f.2r, 12–14. sor.
49. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.17v, 13. sor.
50. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 5. levél. f.1v, 13. sor.
51. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 6. levél. f.1v, 12. sor.
52. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.18r, 2–3. sor.
53. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 5. levél. f.2r, 1–3. sor.
54. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 6. levél. f.2r, 1–3. sor.
55. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.18r, 29–33. sor.
56. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 5. levél. f.2r, 25–28. sor.
57. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 6. levél. f.2r, 25–28. sor.
58. Amade László Amade Tádénak. Bár, 1755. április 12. Leveleskönyv 2. füzet, f.16v, 11. sor, illetve OSZK Kt. Lt. 54. levél.
59. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.10r, 27–28. sor.
60. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 54. levél. f.1r, 13–14. sor.
61. Ugyanaz a levél. Uo., f.1r, 15–16. sor.
62. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.10v, 1. sor.
63. Amade László Amade Tádénak. Pozsony, 1755. március 12. Leveleskönyv 2. füzet, f.20r, 14–15. sor és OSZK Kt. Lt. 55. levél. f.1v, 22. sor.
64. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 55. levél. f.1r, 15–18. sor.
65. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.19v, 13–15. sor.
66. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 55. levél. f.1v, 8–9. sor.
67. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.20r, 1–2. sor.
68. Ugyanaz a levél. OSZK Kt. Lt. 55. levél. f.1v, 22. sor és Leveleskönyv 2. füzet, f.20v.
69. Amade László Amade Tádénak. Iszkaszentgyörgy 1749. április 1. Leveleskönyv 1. füzet, f.21v, 18–19. sor.
70. Ugyanaz a levél. *Székesfehérvári Püspöki Könyvtár Különféle levelek* c. kötete, Ms. 73. f.5v = p.8–9., 18 sor. A kötetet a következőkben Különféle levelekként jelöljük.
71. Amade László Amade Tádénak, Iszkaszentgyörgy, 1749. január 24. Különféle levelek, p.12. = f.6v, 13–15. sor.
72. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.3v, 23–25. sor.
73. Amade László Amade Tádénak, Iszkaszentgyörgy, 1749. április 1. Különféle levelek, p.7. = f.5r, 3–6. sor.
74. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.21r.
75. Amade László Amade Tádénak. Dátum nélkül. "Valamint hogy" kezdetű levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.12v, 7–9. sor.
76. Ugyanaz a levél. Különféle levelek, p.4/a–5. = f.3v–4r.
77. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.12r, 28. sor. – f.12v 2. sor.
78. Ugyanaz a levél. Különféle levelek, p.4/a–5. = f.3v–4r.
79. Amade László Amade Tádénak. Iszkaszentgyörgy, 1749. január 24. Leveleskönyv 1. füzet, f.4r, 20. sor.
80. Ugyanaz a levél. Különféle levelek, p.14. = f.8v, 10. sor.
81. Amade László Amade Tádénak. Iszkaszentgyörgy, 1749. április 1. Leveleskönyv 1. füzet, f.21r, 30. sor. – f.21v, 2. sor.
82. Ugyanaz a levél. Különféle levelek, p.7. = f.5r, 10–12. sor.
83. Amade László Amade Tádénak. Dátum nélkül. "Valamint hogy" kezdetű levél. Különféle levelek, p.4/a = f.3v, 11–12. sor.
84. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.12r, 23. sor.
85. Ugyanaz a levél. Különféle levelek, p.5. = f.4r, 2–4. sor.

86. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.12v, 3–4. sor.
87. Ugyanaz a levél. Különféle levelek, p.5. = f.4r, 4–6. sor.
88. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.12v, 4–6. sor.
89. Amade László Amade Tádénak. Iszkaszentgyörgy, 1749. január 24. Különféle levelek, p.14. = f.8v, 15. sor és Leveleskönyv 1. füzet, f.4v, 26. sor.
90. Ugyanaz a levél. Különféle levelek, p.4/a = f.3v, 2. sor.
91. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.12r, a levél 1. sora.
92. Ugyanaz a levél. Különféle levelek, p.5. = f.4r, 11. sor.
93. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.12v, 11. sor.
94. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.21v, 28. sor.
94. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.21v, 28. sor.
95. Ugyanaz a levél. Különféle levelek, p.9. = f.6v, 13–14. sor.
96. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.21v, 25. sor.
97. Ugyanaz a levél. Különféle levelek, p.9. = f.6v, 9–10. sor.
98. Ugyanaz a levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.21v, 26–27. sor.
99. Ugyanaz a levél. Különféle levelek, p.9. = f.6v, 11–12. sor.
100. Sorrendben: Leveleskönyv 1. füzet, f.21v, 14. sor; Különféle levelek, p.8. = f.5v, 12–13. sor; Leveleskönyv 1. füzet, f.21v, 12–13. sor; Különféle levelek, f.5v, 9. sor; Leveleskönyv 1. füzet, f.21v 31–32. sor; Leveleskönyv, f.6v, 17–19. sor; Leveleskönyv 1. füzet, f.21r, 12–13. sor; Különféle levelek, f.4v, 3–4. sor; Leveleskönyv 1. füzet, f.21r, 20. sor; Különféle levelek, f.4v, 14–15. sor; Leveleskönyv 1. füzet, f.21r, 25. sor; Különféle levelek, f.5r, 3. sor; Leveleskönyv 1. füzet, f.21v, 24. sor; Különféle levelek, f.6v, 8. sor.
101. Amade László Amade Tádénak. Dátum nélkül. Leveleskönyv 1. füzet, f.7v, 33. sor.
102. Amade László Amade Tádénak. Dátum nélkül. Leveleskönyv 1. füzet, f.10r, 15. sor.
103. Amade László Amade Tádénak. Bár, 1753. november 30. Leveleskönyv 1. füzet, f.17v, 18. sor.
104. Amade László Amade Tádénak. Bár, 1749. november 14. Leveleskönyv 1. füzet, f.20r, 10. sor.
105. Ugyanaz a levél. Uo., f.20r, 28. sor.
106. Ugyanaz a levél. Uo., f.20v, 12–13. sor.
107. Amade László Amade Tádénak. Dátum nélkül. "Váloszló bötüit" kezdetű levél. Leveleskönyv 2. füzet, f.6r, 6. sor.
108. Amade László Amade Péternének. Bár, 1743. november 25. Leveleskönyv 2. füzet, f.11r, 3. sor.
109. Amade László Amade Péternének. Bár, 1744. április 25. Leveleskönyv 2. füzet, f.12v, 10. sor.
110. Amade László Amade Tádénak. Bár, 1755. augusztus 10. Leveleskönyv 2. füzet, f.13v, 11. sor.
111. Amade László Amade Tádénak. Iszkaszentgyörgy, 1749. április 1. Leveleskönyv 1. füzet, f.21v, 8. sor.
112. Ugyanaz a levél. Uo., f.21v, 24. sor.
113. Amade László Amade Tádénak. Dátum nélkül. "Szabad legyen" kezdetű levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.2r, 7–8. sor.
114. Amade László Amade Tádénak. Dátum nélkül. "Be tellyessedet" kezdetű levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.9r, 21. sor.
115. Amade László Amade Tádénak. Iszkaszentgyörgy, 1749. január 24. Leveleskönyv 1. füzet, f.3v, 13. sor.
116. Amade László Amade Tádénak. Bár, 1755. április 12. Leveleskönyv 2. füzet, f.16v, 5. sor.
117. Amade László Amade Tádénak. Marcaltó, 1751. november 2. Leveleskönyv 2. füzet, f.6r, 9. sor.
118. Amade László Amade Tádénak. Dátum nélkül. "Almélkodva értem" kezdetű levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.15r, 13. sor.
119. Amade László Amade Tádénak. Dátum nélkül. "Mosologhva olvastam" kezdetű levél. Leveleskönyv 1. füzet, f.17v, 2. sor.
120. Amade László Amade Tádénak. Bár, 1749. november 14. Leveleskönyv 1. füzet, f.19v, 13. sor.
121. Amade László Amade Tádénak. Bár, 1750. június 20. Leveleskönyv 2. füzet, f.2v, 21. sor.
122. Amade László Amade Tádénak. Marcaltó, 1751. november 2. Leveleskönyv 2. füzet, f.6v, 11. sor.
123. Amade László Amade Péternének. Bár, 1743. november 25. Leveleskönyv 2. füzet, f.11r, 2. sor.
124. Amade László Amade Tádénak. Iszkaszentgyörgy, 1749. április 1. Különféle levelek, p.9. = f.6r, 14. sor.
125. Amade László Amade Tádénak. Iszkaszentgyörgy, 1749. január 24. Különféle levelek, p.11. = f.7r, 14. sor.
126. Amade László Amade Tádénak. Iszkaszentgyörgy, 1749. január 24. Különféle levelek, p.12. = f.7v, 11–12. sor.

127. Amade László Amade Tádénak. Bár, 1755. augusztus 10. OSZK Kt. Lt. 7. levél. f.1v, 15. sor.
 128. Az idézett részek sorrendjében: Amade László Amade Tádénak. Dátum nélkül. "Mivel már" kezdetű levél. OSZK Kt. Lt. 55. levél. f.1v, 18. sor, 8. sor, 1. sor; f.1r, 22–23. sor, 14. sor.
 129. Amade László Amade Tádénak. Pozsony, 1755. április 25. OSZK Kt. Lt. 4. levél etc.
 130. Amade László Amade Péternének. Bár, 1744. április 15. Leveleskönyv 2. füzet, 9. levél. f.12rv.
 131. Amade László ismeretlenek. Dátum nélkül. MOL R szekció 284. 10. csomó, 3. tétel. Levélfogalmazványok 158.
 132. MTA Könyvtárának Kézirattára. Jogtud. ált. 2o 123.
 133. F.127r, a szerző saját paginálása szerinti p.153.; illetve f.155v, a szerző saját paginálása szerinti p.220.
 134. OSZK Kt. Fol. Lat. 1854. f.45–46.
 135. Megjelent Pozsonyban 1793-ban.
 136. May István: *Mészáros Magyar Szekretáriusának forrásai.* = *Irodalomtörténeti Közlemények.* 1939. 393–400l.
 137. *Correspondentia autographa praelatorum, magnatum Hungariae idiomate patrio.* Saec. XVIII. OSZK Kt. Fol. Hung. 168. f.29., 31., 70.
 138. Mészáros Ignác: *Minden esetekre...* Posony, 1793. 71–72. 1.
 139. *Correspondentia...* OSZK Kt. Fol. Hung. 168. f.76r.
 140. Mészáros Ignác: *Minden esetekre...* Posony, 1793. 71–72l.
 141. *Correspondentia...* OSZK Kt. Fol. Hung. 168. f.29r.
 142. Mészáros Ignác: *Minden esetekre...* Posony, 1793. 69l.
 143. *Correspondentia...* OSZK Kt. Fol. Hung. 168. f.31.

DIE PHILOLOGISCHEN BEZÜGE DER BRIEFBÜCHER LÁSZLÓ AMADES

CS.PÓTI

László Amade gehört zu den wichtigen Gestalten der ungarischen Dichtung im 18. Jahrhundert. Unter seinen Zeitgenossen war er als Briefschreiber geschätzt. Er verfaßte die Briefe (Missilise) besonders sorgfältig und ließ sie kopieren. So wundert es nicht, daß seine Briefe als nachahmenswertes Muster galten. Wir befinden uns nicht einfach in der glücklichen Situation, über sehr viele bestens erhaltene Missilise zu verfügen. Es gibt auch mehrere Bände, in die diese Briefe – fallweise etwas modifiziert – geschrieben wurden, damit auch anderen beim Verfassen von Briefen geholfen werde. Die Grundlage jeder weiteren epistolographischen Untersuchung muß die philologische Prüfung der Missilise und in Briefbüchern enthaltenen Briefe sein, im Falle gleicher Exemplare müssen diese verglichen werden. In den Fokus unseres Interesses rückten wir das größte Briefbuch des Handschriften-archivs der Nationalbibliothek Széchényi. Anhand der Briefe dieses Buches suchten wir nach Pendants und Spielarten in anderen Briefbüchern. Wir erlangten Gewißheit, daß Amades, wenn auch nicht eingehändig, sondern von seinem Sekretär geschriebene Briefe, vom eigentlichen Verfasser immer kontrolliert und verbessert worden waren. Das oben erwähnte Briefbuch könnte aus Amades Umgebung stammen. Andere bekannte kopien aus dem Briefbuch sind László Amades Schaffen fremd, sie wurden ohne sein Wissen und sein Kontrolle angefertigt.